

**бразовање у
време ковид кризе
Где смо и куда даље
*Зборник радова***

Вера Сјасеновић (уредница)

*Образовање у време ковид кризе
Где смо и куда даље
Зборник радова
Вера Спасеновић (уредница)
Београд 2021.*

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Драгана Павловић Бренеселовић,
Филозофски факултет Универзитета у Београду
Проф. др Слађана Зуковић,
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Проф. др Марија Марковић,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Лектор

Невена Мрђеновић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-177-6

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Вера Сјасеновић*
Предговор
- 9 | *Радован Анђонијевић*
Програми образовања на даљину и својства
њихове реализације
- 23 | *Биљана Бодрошки Сјариосу*
Корона-криза: време за педагошка преиспитивања
- 39 | *Јелена Врањешевић*
Социоемоционално учење и резилијентност у доба кризе:
перспектива родитеља
- 55 | *Нађаша Вујисић Живковић*
Педагошки рад у време пандемије – две студије случаја
- 67 | *Живка Крњаја*
Предшколско васпитање и образовање у време „корона
кризе”: физичка изолација и „ефекат тунела”
- 83 | *Невена Мићранић*
Увек цртамо: вртић „на даљину” у време ковид-19 кризе
из дечје перспективе
- 101 | *Лидија Мишкељин*
Приступи образовне политике предшколском васпитању и
образовању у доба кризе
- 119 | *Нађаша Николић*
Образовање у онлајн окружењу: изазов за
наставничку професију
- 133 | *Драјана Пурешевић*
Вртић на даљину у време ковид-19 кризе
– перспектива родитеља
- 151 | *Јелена Секулић*
Настава у доба кризе: о чему брину наставници

- 169 | *Мирјана Сенић Ружић*
Ка критичком дигиталном образовању: како развијати дигиталну писменост?
- 183 | *Вера Сјасеновић*
Одговор просветних власти на актуелну кризу: виђење практичара
- 199 | *Милан Сјанчић*
Чему оцењивање у доба кризе: перспективе наставника на друштвеним мрежама
- 215 | *Александар Тадић*
Образовање на даљину или удаљавање од образовања – осврт на школовање у руралним подручјима
- 231 | *Емина Хебиб*
Школска клима у време пандемије вируса корона
- 247 | *Зорица Шаљић*
Пружање додатне подршке ученицима у ванредним условима образовања

Милан Станчић*

ЧЕМУ ОЦЕЊИВАЊЕ У ДОБА КРИЗЕ: ПЕРСПЕКТИВЕ НАСТАВНИКА НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Апстракт: Рад у настави у доба кризе пратили су бројни изазови, при чему се нарочито истичу проблеми у вези са оцењивањем. Циљ истраживања био је да се разуме однос наставника према оцењивању ученика у условима наставе на даљину, при чему су као извор података коришћени коментари наставника на Фејсбук групи која окупља просветне раднике. У корпус објава за анализу укључене су оне које садрже кључне речи оцена и оцењивање, имају више од 50 коментара и објављене су у периоду март-јун 2020. године. Методом анализе садржаја обрађено је 1.212 коментара на 11 објава. Резултати показују да су наставници имали различите дилеме у вези са оцењивањем, од којих многе нису специфичне за контекст кризе, док су поједине интензивираније у поменутих условима (нпр. брига о различитим врстама „сналажења” ученика). Посебна пажња посвећена је тумачењу начина на који су упутстава које је ресорно министарство упућивало школама доприносили варијацијама у односу наставника према оцењивању ученика.

Кључне речи: оцењивање, настава на даљину, перспектива наставника, друштвене мреже.

Велике промене у друштву увек се одражавају на образовање. Тако је још увек актуелна пандемија већ стекла епитет највеће пометње у образовним системима земаља широм света (Gouédard et al., 2020). Прелазак на наставу на даљину представљао је ново ис-

* Милан Станчић је ванредни професор на Катедри за дидактику са методиком на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета у Београду. Главна подручја интересовања су му квалитет и евалуација наставе и рада наставника, социокултурни приступ настави и оцењивању. Објавио је монографију „Лица и наличја праведности у оцењивању” (2020). E-mail: mstancic@f.bg.ac.rs

куство и изазов за ученике и родитеље, али и за наставнике. Према налазима истраживања из наше средине, тек мали број наставника је имао претходног искуства у организовању онлајн наставе (Nikolić & Milojević, 2020; Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2020a). Иако су наставници препознали различите позитивне аспекте оваквог начина рада, најпре у погледу иновативности и флексибилности коју он омогућава, истраживања показују и да су се суочавали са разноврсним проблемима и то највише у погледу праћења и оцењивања ученика (Đerić, 2021; Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2020a). Истраживања о искуствима ученика током наставе на даљину такође указују на проблеме у овом домену, тачније – да ученици нису редовно добијали повратне информације о учењу (Eshenasi Milutinović et al., 2021; Mreža organizacija za decu Srbije, 2021; Živković i Kljajić, 2021).

Током пандемије, просветне власти, али и различите друштвене институције, трагале су за начинима да олакшају процес транзиције и обезбеде квалитет наставе на даљину. И поред тога, несумњиво је да су наставници највећу подршку тражили и налазили једни од других, кроз различите форме неформалне размене. Један од канала где су наставници размењивали о ситуацији у којој су се нашли, делили своје дилеме и тражили савете, јесу и заједнице на друштвеним мрежама, попут Фејсбука. Полазећи од тога да размене наставника на друштвеним мрежама могу представљати извориште аутентичних увида у њихове перспективе о различитим питањима, у овом раду користећемо их да бисмо разумели однос наставника према оцењивању ученика у условима наставе на даљину у доба кризе.

Оцењивање у онлајн настави у доба кризе

Иако употреба дигиталних технологија приликом оцењивања (такозвано е-оцењивање) није нови феномен, већ се развијао упоредо са порастом интересовања за наставу/учење у дигиталном окружењу, јасно је да је планетарно доспело у фокус интересовања у време пандемије. Е-оцењивање се у литератури доминантно разматра из перспективе његових формативних потенцијала, односно могућности да се уз помоћ технологија континуирано прикупљају подаци о раду и напретку ученика и да се обезбеде благовремене повратне информације (Mitrović, 2017; Redecker & Johannessen, 2013), што су одлике пожељне праксе оцењивања (*оцењивања за учење*) и изван оквира онлајн наставе (Mitrović, 2017; Stančić, 2020).

Већ на почетку пандемије и затварања школа, владе неколико земаља ЕУ су објавиле одлуку да ученици неће понављати разред без обзира на њихово постигнуће током учења на даљину, док је у Француској забрањено коришћење података насталих током оцењивања у формалне сертификационе сврхе (Di Pietro et al., 2020; Gouëdard et al., 2020). Већина земаља је одложила или пак потпуно отказала различите испите и тестирања која се спроводе на државном нивоу, док су земље које су одлучиле да задрже планирана тестирања углавном редуковале садржаје који ће бити предмет испитивања (Gouëdard et al., 2020; Nugroho et al., 2020; UNESCO, 2020). Тумачења оваквих потеза су била различита – од препознавања да је то фер приступ, имајући у виду околности, до изражавања бриге о последицама тих потеза у погледу мотивације ученика за учење, будући да би ученици били макар спољашње мотивисани ако би знали да ће бити оцењивани (Di Pietro et al., 2020). Притом, већина држава планира да, по повратку у школе, организује оцењивање ученика (UNESCO, 2020), а у препорукама међународних организација се управо истиче да ће оцењивање имати кључну улогу у повратку ученика у школске клупе (UNICEF, 2020; World Bank Group, 2020). Другим речима, од оцењивања се није одустало, већ се се фокус ставља на оцењивање које ће бити подршка ученицима у учењу и које ће помоћи и наставницима да сагледају напредак ученика и планирају даљи рад.

Анкета која је спроведена марта 2020. године, а која је укључила практичаре и доносиоце одлука у области образовања из 98 држава, показала је да је осигуравање континуитета у учењу и добробити деце препознато као приоритет, док је брига о квалитету оцењивања била мање истакнута међу одговорима испитаника (Reimers & Schleicher, 2020). Дакле, уочава се да у многим образовним системима широм света фокус, макар иницијално, није био на томе да се обезбеде квалитети оцењивања какво постоји у редовним условима. У сада већ многобројним анализама и препорукама међународних организација и експертских група акценат је такође стављен на усаглашавање политике и стратегија оцењивања ученика с циљевима осталих мера у доба пандемије (Gouëdard et al., 2020; Lake & Olson, 2020; Reimers & Schleicher, 2020; UNICEF, 2020). Истраживања са запосленима у просветним институцијама широм света показују сличне тенденције – како би се одговорило на потребе ученика у време пандемије, модификовани су задаци за учење и постојала је флексибилност у погледу рокова за рад на задацима (Jankowski, 2020). Просветне власти у појединим земљама су снаге усмериле на то да у условима пандемије испробају различите форме алтернативног оцењивања како

би се континуирано пратило и подржало учење ученика (Müller & Goldenberg, 2020; UNICEF, 2020), што је у складу са потенцијалима е-оцењивања. Таква опредељеност оправдана је из више педагошких и психолошких разлога – да оцењивање буде подршка ученицима у учењу, да се ублажи стрес који је типично повезан са оцењивањем у околностима које су већ саме по себи стресне итд. Ипак, препознаје се и да је такво оцењивање захтевно за наставнике (Carretero Gomez et al., 2021; UNICEF, 2020), будући да је фокус стављен на праксе које иначе нису заживеле у школској пракси и за чије спровођење наставници углавном нису довољно компетентни. Према неким извештајима, такве праксе нису довољно искоришћене ни у време пандемије (Carretero Gomez et al., 2021).

Како је оцењивање изгледало у нашој земљи у условима кризе

У наставку текста приказан је преглед дописа, релевантних за оцењивање ученика, које је Министарство просвете, науке и технолошког развоја (даље у тексту: МПНТР) упућивало школама у прва два месеца рада у измењеним околностима. Након тога, биће приказани резултати истраживања о томе какав је био однос наставника према оцењивању током наставе на даљину, као и са каквим су се проблемима сусретали. У закључном делу рада размотрићу увиде добијене овим, али и кроз друга истраживања, у контексту дописа који су упућивани школама.

Преглед дописа које је ресорно министарство упућивало школама

МПНТР је 16. марта 2020. године објавило оперативни план за наставак рада школа у отежаним условима (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2020b) у коме се један део односи на праћење рада ученика у периоду организовања наставе/учења на даљину. Предвиђено је да наставници бележе податке о напретку ученика на основу праћења њиховог ангажмана у различитим активностима (као што су: домаћи задаци, есеји, пројекти, презентације), уз назнаку да би се, по нормализовању услова рада, ови подаци могли искористити за сумативно оцењивање на крају школске године. Већ крајем исте недеље, 20. марта, објављена су два додатна објашњења у којима је наглашено да рад у новонасталим условима подразуме-

ва промену устаљене праксе сумативног и бројчаног оцењивања, те „прелазак” на формативно оцењивање. У објашњењу је истакнут значај свакодневне комуникације између наставника и ученика, а предложене су и могуће активности и дигитални алати које наставници могу користити у сврхе праћења рада ученика. Назначено је и да ће Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања припремити упутство и чек листе за наставнике као помоћ да сумирају формативне процене прикупљене у периоду реализације наставе на даљину (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2020b). У другој објави нагласак је стављен на важност документовања, односно вођења структурираних белешки о раду и напретку ученика, било у педагошкој документацији наставника, неком од система за електронско учење или у електронском дневнику (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2020c). У целини гледано, политика оцењивања коју је заузело МПНТР била је, макар у погледу наглашавања формативног оцењивања, усклађена са међународним токовима.

Нешто конкретнија упутства за оцењивање ученика МПНТР је објавило током априла 2020. године. *Упутство за уношење активности у сврху формативног оцењивања* (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2020d), објављено 2. априла, садржало је техничка упутства за уношење белешки о активностима ученика у електронски дневник. Недуго затим, 13. априла, на адресе школа стигле су *Сугестије за активности оцењивања у предстојећем периоду учења на даљину*.¹ У допису се сугерише да су се стекли услови да се ученицима дају бројчане оцене на основу прикупљених података о раду и напретку ученика. Уз то је наглашено и да прве оцене треба да буду мотивишуће, и то најпре за ученике који су у претходном периоду показали посвећеност у учењу и чији продукти сведоче о томе да су остварили очекиване исходе, уз уважавање могућих техничких ограничења које су ученици могли имати. Међутим, поједине сугестије звучале су и контрадикторно – да се дају „најбоље оцене” како би се појачала мотивација ученика за учење, али да ипак оцењивање не треба да буде „необјективно”. Крајем априла објављена је измена правилника којима се регулише оцењивање ученика у основним и средњим школама (Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2020a). Овим изменама омогућено је да се, услед измењених услова рада, који се могу третирати као ситуације у којима је угрожено здравље ученика и наставника, ученицима који имају мање од прописаног броја оцена у току полугодишту може дати закључна оцена.

1 Допис није доступан на званичној интернет страници МПНТР.

Метод

Процедура формирања корпуса података

Подаци су преузети са групе „Велика зборница – група просветних радника” на друштвеној мрежи Фејсбук. Група је одабрана због тога што, са преко 27.000 чланова, представља једну од највећих група која окупља просветне раднике из Србије.

Објаве на групи претраживане су према кључним речима „оцена” и „оцењивање” у различитим варијацијама по падежу и броју. Претрага је иницијално урађена за период од 15. марта 2020. године до 15. априла 2021. године. Будући да претрага објава на Фејсбуку проналази задате речи и у објави и у коментарима на објаву, иницијални резултати су били многобројни, што сведочи о релевантности проблема оцењивања у доба пандемије. Стога су ради формирања корпуса објава релевантних за анализу успостављени следећи критеријуми: 1) кључна реч се помиње у самој објави; 2) објава има 50 или више коментара. Применом наведених критеријума резултати претраге сужени су на 19 објава. Преглед броја објава по месецима дат је у Табели 1. Будући да се највећи број ових објава фокусира у континуитету на период од марта до краја јуна 2020. године (укупно их је 11), он је уведен као трећи критеријум за селекцију, чиме је формиран финални корпус објава за анализу. Ово је био период када су школама стизала упутства и сугестије у вези са реализацијом оцењивања ученика, те га то чини посебно занимљивим за анализу.

Табела 1: Број објава на тему оцењивања по месецима

Година	2020.											2021.			
Месец	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	
Број објава	2	3	3	3			1			2	1		3	1	

Одабране објаве биле су најчешће покретане као дељење дилема и тражење савета или мишљења колега у вези са појединим питањима која се тичу оцењивања. Укупан број коментара који су били предмет анализе био је $N = 1.212$, при чему се број коментара на појединачне објаве кретао између 50 и 335.

Анализа података

Одабране објаве и коментари су преузети са Фејсбука и припремљени као текстуалне датотеке за даљу анализу у софтверу MAXQDA 2020. Коришћена је метода анализе садржаја индуктивног

типа (Elo & Kyngäs, 2008). Кроз вишеструко ишчитавање података најпре је урађено иницијално кодирање, а потом су тематски слични кодови груписани у категорије.

Резултати истраживања

Проблеми у вези са оцењивањем са којима су се наставници суочавали

Наставници су се сусретали са различитим проблемима у погледу оцењивања (Табела 2): различити облици ученичког „сналажења” (преписивање, међусобно дељење урађених задатака, помоћ укућана), организациони проблеми (преклапања у погледу рокова за израду задатака), проблеми у погледу доступности техничких ресурса за рад у онлајн окружењу. И налази других истраживања говоре о томе да су наставници имали дилеме у вези са валидношћу оцењивања, односно да су се питали како да процене да ли су ученици били самостални у решавању задатака (Ђерић и сар., 2020; Ђерић, 2021; Nikolić & Milojević, 2020). Поред тога, истраживања сведоче о томе да су великом броју ученика родитељи помагали око учења (Ђерић и сар., 2020; Eshenasi Milutinović et al., 2021; Мрежа организација за децу Србије, 2021; Nikolić & Milojević, 2020), као и да су се ученици међусобно помагали – радили заједно задатке, размењивали решења (Ђерић et al., 2020; Živković & Kljajić, 2021). Уочљиво је и да је број коментара у вези са проблемима који се односе на „сналажење” ученика био највећи током априла, у време када је од наставника тражено да дају нумеричке оцене.

Табела 2: Проблеми у вези са оцењивањем – преглед фреквентности по месецима

	Март 2020	Април 2020	Мај 2020	Јун 2020
ПРОБЛЕМИ				
Технички и људски ресурси				
Многи ученици немају техничку опрему или интернет	●	●	●	●
Наставници немају опрему за рад	●		●	●
Компетенције наставника за рад у настави на даљину	●	●		●
Различите врсте "сналажења" ученика и поклањање оцена				
Преписивање и размена радова и одговора на питања	●	●	●	
Родитељи или неко други помаже или ради уместо ученика		●	●	
Поклањање оцена и кориговање оцена на одељењским већима				●
Координација и систем подршке				
Збуњеност поводом дописа и упутстава Министарства	●		●	
Изостанак подршке наставницима у раду (препуштени сами себи)		●		●
Проблеми у координацији рада између наставника		●		

Наставници су у коментарима на Фејсбуку наводили и да нису све колеге биле једнако компетентне за организовање наставе, па и оцењивања, у онлајн окружењу. Истраживања показују да је наставницима формативно оцењивање представљало оптерећење, будући да је било потребно пратити велики број ученика у континуитету, а уз то велики број наставника препознаје да није у довољној мери компетентан за такву врсту оцењивања (Ђерић *i sar.*, 2020; Ђерић, 2021). На то се надовезује и изостанак систематичне подршке наставницима у домену оцењивања. Наиме, наставници су се осећали да су препуштени самима себи, а да су, уз то, добијали недовољно јасна упутства и дописе од МПНТР, па чак и контрадикторне поруке о томе како треба да раде у настави и да оцењују ученике, о чему сведоче и резултати других истраживања (Ђерић *i sar.*, 2020).

Још један проблем о коме су наставници учестало писали, и то по правилу у јуну (видети Табелу 2), јесте поклањање оцена, с тим да овај феномен није специфичан за доба кризе, будући да су претходна истраживања показала да је био врло заступљен и до сада и да га наставници препознају као једну од препрека на путу ка праведнијем оцењивању (Stančić, 2020). Поред тога, наставници су у коментарима делили и друге дилеме у вези са оцењивањем које нису специфичне само за контекст рада у условима пандемије: чему уопште оцењивање, може ли оцењивање бити праведно, каква је вредност оцена у друштву где се образовање не вреднује високо, и слично. Налази истраживања из наше средине показују да су ова питања једнако интригирала и ученике (Kovács Cerović *et al.*, 2021).

Наставничко виђење сврхе оцењивања у доба кризе

У коментарима наставника је било могуће препознати различите погледе на то чему би оцењивање требало да служи у условима ванредних околности: *објективном мерењу знања ученика или пак праћењу рада ученика и пружању подршке за даље учење*. У трећој категорији нашли су се одговори наставника у којима се сугерише да је, имајући у виду околности, *превелики фокус стављен на оцењивање*. Занимљиво је да је највише коментара у којима се могло препознати како наставници гледају на сврху оцењивања у време кризе било током априла 2020. године (видети Табелу 3), што такође можемо повезати са дописима МПНТР из овог периода, а у којима је наставницима сугерисано да треба да формулишу сумативне оцене.

Табела 3: Гледишта наставника на сврху оцењивања – преглед фреквентности коментара по месецима

	Март 2020	Април 2020	Мај 2020	Јун 2020
СВРХА ОЦЕЊИВАЊА				
Објективно мерење знања ученика				
Бриге о томе да ли је оцењивање објективно, а оцене "реалне"		●		
> Трагање за начинима да се ограниче различити облици "сналажења"		●		
Праћење рада ученика и подршка учењу				
Бележење активности ученика и фокус на друге аспекте учења		●		
Коришћење различитих начина оцењивања		●		
Мотивисање ученика да прате наставу и уче		●	●	
Смањивање фокуса на оцењивање				
Превелики је фокус стављен на оцењивање		●	●	●
Сагледавање ситуације у ширем контексту		●	●	●
Не треба цеппидлатити, већ наградити оценом кад год је могуће	●	●	●	●

У првој категорији одговора фокус се ставља на бригу о валидности оцењивања, имајући у виду проблеме који су претходно разматрани. Ове бриге углавном прати и разматрање начина да се различити начини „сналажења” ученика ограниче. Највећи број коментара из ове категорије садржи промишљања о могућностима или давање конкретних савета о томе како да се организују тестови знања – да се ограничи време предвиђено за решавање теста, уведе варијабилни редослед питања, осмисле проблемска питања која траже више од познавања садржаја из уџбеника. Мањи број коментара упућивао је на став наставника да тестови знања нису добар начин оцењивања у датим околностима, те да су усмени испити уз помоћ платформи за видео позиве начин да се осигура валидност оцењивања, односно стекне увид у „реално знање ученика”.

Наредних дана радим усмени, на микрофон и слушке. Питање, брале, и три секунде да кренеш да причаш, да видим да ли знаш уопште где бијеш... нема ту времена ни да преврћеш литературу ни да чујеш од неког. (7. 4. 2020)

[...] мислим да тек кад би министарство поделило сваком ученику у земљи по један „уређај” који има камеру, звук, локатор, ометач других уређаја и ометач одлазака на друге сајтове, странице, табове – е, онда бих ја дала контролни... (16. 4. 2020)

Какав сам тест направил, за 45 мин. може да га уради само онај ко зна. Неће му ни Google помоћи, нема кад. (25. 5. 2020)

Насупрот претходно разматраном гледишту су коментари наставника који у фокус стављају формативну и мотивациону функцију оцењивања, односно у којима се истиче да оцењивање у условима пандемије треба преваходно да служи праћењу рада ученика и пружању подршке ученицима да истрају у учењу. Стога су ови настав-

ници фокус стављали на бележење активности ученика, вредновање њиховог труда и ангажмана, као и напретка у учењу, за шта је важно коришћење различитих начина оцењивања. Овакво гледиште на оцењивање је и промовисано у дописима које је упућивало МПНТР у првим недељама рада на даљину, а резултати неких истраживања говоре о томе да је више од две трећине наставника заиста бележило податке о активности ученика у електронском дневнику (Ђерић *i sar.*, 2020). Поједини наставници су тражили и трагове доброг у различитим начинима сналажења ученика о којима је претходно било речи – да и на тај начин уче да трагају за информацијама (у уџбенику, на интернету) и да међусобно сарађују.

Уписала сам оцене за активност на часу, у договору са ученицима. Сматрам да им је то додатни мотив да наставе да раде и шаљу одговоре на питања и задатке. (7. 4. 2020)

На нама је како ћемо организовати оцењивање, толико тога практичног и примамљивог се може дати ђацима да ураде, до нас је да их заинтересујемо, а не да лечимо сопствене комплексе давањем нижих оцена. (14. 4. 2020)

У ванредним околностима не треба гледати објективност, већ труд, рад и залагање ученика са и без помоћи родитеља, бака, дека, пријатеља... па остаће нешто у њиховим главицама, а што не остане, брзо ће и септембар, надокнадићемо!!! Не треба компликовати... (1. 6. 2020)

У трећој категорији коментара нагласак се ставља на то да је важно сагледати читав контекст у коме се образовање одвија, те ублажити очекивања и од оцењивања и од ученика. Као што је видљиво из Табеле 3, коментари овог типа били су нарочито заступљени у време закључивања оцена, те их можемо тумачити и као резултат рефлексije наставника о читавом процесу рада на даљину и сврсисходности оцењивања у таквим околностима. То је подразумевало разматрање многобројних чинилаца, као што су, већ више пута поменуто, „сналажење” ученика, али и потреба да се уваже отежани услови живота и рада у време пандемије, као и разлике између ученика у погледу ресурса који су им били доступни за учење (техничких ресурса, али и квалитета наставе која им је била обезбеђена, подршке коју су имали од родитеља), итд. Коментари наставника у овој категорији варирају од става да оцењивање не може бити „реално” (објективно) у датим условима, те одустајања од трагања за начинима да се обезбеди валидност оцењивања, до гледишта да се ситуација није драстично разликовала, односно да су оцењивање пратили уобичајени проблеми, те да је оно једнако „нереално” као и у редовним околностима. У наставку су дати неки илустративни примери коментара наставника.

А шта је у нашем систему образовања уопште реално? У том смислу, мислим да овај период што се тиче знања и оцењивања није нешто што би представљало изузетак. Чак мислим, с обзиром на ситуацију која је сама по себи нереална и пуна упитности, није реално ни постављати ту врсту питања. (1. 6. 2020)

Оцена више, па шта? Две оцене, па шта? То су деца, неће свет стати ако сада дамо неку оцену више у овој ситуацији у којој се налазимо. (14. 4. 2020)

[...] Од деце можемо да тражимо знање само ако смо претходно све нејасно појаснили, провежбали заједно и спремили их за евентуалне провере и тестове. У овој ситуацији, када нема живе, двосмерне комуникације између ученика и наставника и када већина колега свакодневно шаље обиље материјала који деца морају сама, без њихове помоћи да усвоје, некоректно је давати упитнике (тестове) у одређено време и са лимитираним временом израде. [...] (16. 4. 2020)

Овде су се колеге утркивале ко ће пре да направи тест, да испита преко видео-позива, уместо да смо сложено рекли НЕ. Сада разматрамо да ли су оцене реалне и да ли су ученици самостално решавали тестове. (1. 6. 2020)

Закључна разматрања

У овим закључним разматрањима настојаћу да сагледам однос наставника према оцењивању ученика у време пандемије у светлу упутстава и дописа МПНТР. Најпре, уочљиво је да су наставници били збуњени у вези са овим упутствима и да су их тумачили на различите начине – од тога да је све као и иначе, до разумевања да је сумативно оцењивање укинута. Разлоге за различита тумачења можемо тражити и у самим формулацијама у дописима. У првом допису је писало да подаци добијени праћењем рада ученика *моју бићии* значајно искоришћени, а већ у наредном да *ће бићии* искоришћени, за сумативно оцењивање. Поред тога, у дописима је чак експлицирано да се *йрелазии на формативно оцењивање*, што би се могло посматрати као педагошки оправдана одлука. Ипак, већ у допису из априла је констатовано да су се стекли услови за давање нумеричких оцена, те да се то очекује од наставника. Изменама правилника којима се регулише оцењивање у школама такође је слата порука да треба дати оцене по сваку цену, чак и онда када можда нема довољно основа за то. Рекао бих да је идеја водиља иза априлских дописа била да се реплицирају обрасци оцењивања који важе у регуларној настави, што је контрадикторно најављеном преласку на формативно оцењивање. Иако верујем да је било могуће дати оцене на основу података при-

купљених кроз праћење рада ученика, уколико је то праћење било систематично и ваљано документовано, то је ипак померало фокус оцењивања са формативне на неке друге функције. Уколико имамо у виду све тешкоће и дилеме са којима су се наставници суочавали, јасно је и зашто је та промена фокуса произвела неке нове и неке старе бриге.

Премда би се могло тумачити да су дописи МПНТР били доследни, односно да је већ на почетку речено да се очекује давање сумативних оцена, резултати истраживања говоре о томе да је конфузија међу наставницима у вези са дописима расла током времена и да је кулминирала у мају. Управо тим недовољно јасним инструкцијама би се могло објаснити то што се различита тумачења сврхе оцењивања јављају највише у објавама из априла, а да су у јуну, у време када се закључују оцене, превладала гледишта наставника да је превелика пажња посвећена оцењивању, а да то није било нити потребно, нити фер. Осим тога, наставници су инструкције из дописа често доживљавали као израз неповерења у њихове способности да прате рад ученика и оцењују, а не као подршку у раду. И друга истраживања су показала да је мали проценат наставника препознао смернице од стране МПНТР као помоћ приликом спровођења наставе на даљину (Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2020a).

Иако би се цео подухват иза дописа МПНТР могао описати као ауто-саботажа најављене промене парадигме у оцењивању (преласка на формативно оцењивање), приметно је да су неповољне околности биле добар повод за промишљање о суштинским проблемима оцењивања, а нарочито о сврси оцењивања и питањима праведности у оцењивању. Односно – размишљање о оцењивању ученика у доба кризе отворило је бројне дилеме и болне тачке у вези са оцењивањем које нису специфичне само за ове услове. Ипак, остаје отворено питање да ли смо научили нешто из овог искуства што бисмо могли да искористимо да бисмо унапредили праксу оцењивања и у временима када пандемија буде иза нас. Континуираним праћењем дискурса наставника о оцењивању на друштвеним мрежама, али и уз помоћ других начина истраживања васпитно-образовне праксе, вероватно би се могло доћи до одговора на ово питање.

На крају – да ли је уопште било реално очекивати да новонастале околности доведу до промене парадигме оцењивања у школама? Како наглашава ауторка Митровић (Mitrović, 2017), оцењивање није некакав самостални ентитет, који се може мењати изоловано од остатка система, те је за суштинску промену у домену оцењивања важно мењати и остале, а нарочито дидактичке, елементе система.

Засигурно, криза јесте утицала на промене и у погледу других аспеката наставе и образовања, којима се у овом раду нисмо бавили, али је питање да ли је остварена парадигматска усаглашеност свих тих промена – да ли су оне вођене истим вредностима и циљевима. Наглази истраживања са ученицима из наше средине (Kovács Cerović et al., 2021) сведоче о томе да су наставници углавном користили дигиталне алате као додатак устаљеној традиционалној настави, а не на начин који би водио ка мењању парадигме. Стога, да бисмо разумели промене у образовању које су настале током кризе и које се још одвијају, те како бисмо и у будућности боље управљали променама, важан је системски приступ у проучавању праксе.

Референце

- Carretero Gomez, S., Napierala, J., Bessios, A., Mägi, E., Pugacewicz, A., Ranieri, M., Triquet, K., Lombaerts, K., Robledo Bottcher, N., Montanari, M., & Gonzalez Vazquez, I. (2021). *What did we learn from schooling practices during the COVID-19 lockdown*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Di Pietro, G., Biagi, F., Costa, P., Karpiński, Z., & Mazza, J. (2020). *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and international datasets*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2760/126686
- Đerić, I., Ševa, N., i Jošić, S. (2020). *Vebinar: Učenje na daljinu u vreme KOVID-19*. Nacionalni obrazovni portal.
- Đerić, I. (2021). Podrška tokom učenja na daljinu u vreme Covid-19 кризе: перспектива стручних saradnika. U I. Jeremić, N. Nikolić i N. Koruga (ur.), *Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju – Zbornik radova sa nacionalnog naučnog skupa Susreti pedagoga* (str. 25–34). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta i Pedagoško društvo Srbije. <https://www.portal.edu.rs/resursi/ucenje-na-daljinu-u-vreme-kovid-19/>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Eshenasi Milutinović, M., Jovankin Aleksić, A., Radić, Đ., Milanović, A., Zečević, S., Kenić, T., Habibović, E., Saković, A., Milošević, S. i Bogičević, V. (2021). *Mišljenja i stavovi učenika, roditelja i nastavnika o nastavi na daljinu – Raški okrug*. Poster prezentacija sa nacionalnog naučnog skupa Susreti pedagoga – Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju. Pedagoško društvo Srbije. <https://www.pedagog.rs/2021/05/14/poster-prezentacije/>
- Gouëdard, P., Pont, B., & Viennet, R. (2020). *Education response to Covid-19: Implementing a way forward*. Paris: OECD.

- Jankowski, N. (2020). *Assessment During a Crisis: Responding to a Global Pandemic*. Champaign: National Institute for Learning Outcomes Assessment (NILOA).
- Kovács Cerović, T., Mičić, K., & Vračar, S. (2021). A leap to the digital era—what are lower and upper secondary school students' experiences of distance education during the COVID-19 pandemic in Serbia? *European Journal of Psychology of Education*. <https://doi.org/10.1007/s10212-021-00556-y>
- Lake, R., & Olson, L. (2020). *Learning as We Go: Principles for Effective Assessment During the COVID-19 Pandemic*. Seattle: Center on Reinventing Public Education (CRPE). <https://www.crpe.org/publications/learning-we-go-principles-effective-assessment-during-covid-19-pandemic>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2020a, 16. mart). *Operativni plan za nastavak rada škola u otežanim uslovima uz program učenja na daljinu za učenike osnovnih i srednjih škola*. <http://www.mpn.gov.rs/operativni-plan-za-nastavak-rada-skola-u-otezanim-uslovima-uz-program-ucenja-na-daljinu-za-ucenike-osnovnih-i-srednjih-skola/>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2020b). *Ocenjivanje i praćenje napredovanja učenika tokom učenja na daljinu*. <http://www.mpn.gov.rs/ocenjivanje-i-pracenje-napredovanja-ucenika-tokom-ucenja-na-daljinu/>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2020c). *Važno je da nastavnici tokom nastave na daljinu beleže zapažanja o napredovanju učenika*. <http://www.mpn.gov.rs/vazno-je-da-nastavnici-tokom-nastave-na-daljinu-beleze-zapazanja-o-napredovanju-ucenika/>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2020d). *Uputstvo za unosenje aktivnosti u svrhu formativnog ocenjivanja*. <http://www.mpn.gov.rs/uputstvo-za-unosenje-aktivnosti-u-svrhu-formativnog-ocenjivanja/>
- Mitrović, M. (2017). *Reformski potencijal ocenjivanja u nastavi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Mreža organizacija za decu Srbije (2021). *Stavovi mladih o online nastavi u Srbiji*. <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2021/02/Rezultati-istrazivanje-o-stavovima-mladih-o-onlajn-obrazovanju-u-Srbiji-1.pdf>
- Muller, L. M. & Goldenberg, G. (2020). *Education in times of crisis: The potential implications of school closures for teachers and students. A review of research evidence on school closures and international approaches to education during the COVID-19 pandemic*. London: Chartered College of Teaching.
- Nikolić, N. i Milojević, Z. (2020). *Trenutno stanje u onlajn nastavi u Srbiji i regionu*. Bor: Obrazovno kreativni centar. <https://okc.rs/kakvo-je-trenutno-stanje-u-onlajn-nastavi-u-srbiji-i-regionu/>
- Nugroho, D., Pasquini, C., Reuge, N., & Amaro, D. (2020). *COVID-19: How are Countries Preparing to Mitigate the Learning Loss as Schools Reopen? Trends and emerging good practices to support the most vulnerable children, Innocenti Research Briefs no. 2020–20*. Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti.

- Redecker, K., & Johannessen, Q. (2013). Changing assessment – Towards a new assessment paradigm using ICT. *European Journal of Education*, 48(1), 79–96.
- Reimers, M. F., & Schleicher, A. (2020). *A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. Paris: OECD.
- Stančić, M. (2020). *Lica i naličja pravednosti u ocenjivanju*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- UNESCO (2020). *What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19*. Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- UNICEF (2020). *Guidance: assessing and monitoring learning during the COVID-19 crisis*. <https://reliefweb.int/report/world/guidance-assessing-and-monitoring-learning-during-covid-19-crisis>
- World Bank Group (2020). *Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19 – obrazovanje, Zapadni Balkan Redovni ekonomski izvještaj br. 17*. Washington: World Bank Group
- Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (2020a). *Rezultati ankete: šta 15.000 prosvetnih radnika misli o ostvarivanju obrazovno vaspitnog procesa putem učenja na daljinu*. <https://zuov.gov.rs/rezultati-ankete-sta-15-000-prosvetnih-radnika-misli-o-ostvarivanju-obrazovno-vaspitnog-procesa-putem-ucenja-na-daljinu/>
- Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (2020b). *Pravilnici o izmeni Pravilnika o ocenjivanju učenika u osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju*. <https://zuov.gov.rs/pravilnici-o-izmeni-pravilnika-o-ocenjivanju-ucenika-u-osnovnom-i-srednjem-obrazovanju-i-vaspitanju/>
- Živković, N. i Kljajić, A. (2021). Učenička iskustva tokom nastave na daljinu – prilika za preispitivanje aktuelne prakse. U I. Jeremić, N. Nikolić i N. Koruga (ur.), *Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju – Zbornik radova sa nacionalnog naučnog skupa Susreti pedagoga* (str. 133–137). Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta i Pedagoško društvo Srbije.

Milan Stančić*

THE PURPOSE OF STUDENT ASSESSMENT IN TIME OF CRISIS – WHAT DO TEACHERS SAY ON SOCIAL NETWORKS?

Abstract: Teaching in times of crisis has been accompanied by many challenges, with particular emphasis on problems related to student assessment. The research aimed to understand the attitude of teachers towards student assessment in the conditions of distance teaching/learning, using posts and comments of teachers on the Facebook groups as a data source. The corpus of posts for analysis included those that contain the keywords ‘grade’ and ‘assessment’, have more than 50 comments and were published in the period March-June 2020. Using the method of content analysis, 1.212 comments on 11 posts were analysed. The results show that teachers had different dilemmas regarding assessment, many of which are not specific to the context of the crisis, while others have intensified in these conditions (e.g., worries related to different types of cheating among students). Special attention was paid to the interpretation of how the instructions that the Ministry delivered to schools contributed to variations in teachers’ attitudes towards assessment.

Keywords: student assessment, online teaching, teacher perspective, social networks.

* Milan Stančić is an associate professor at the Chair for Didactics, Department for Pedagogy and Andragogy at the University of Belgrade – Faculty of Philosophy. His main areas of interest are the quality and evaluation of teaching and teachers’ work, socio-cultural approach to teaching and assessment. In 2020, he published the book „Heads and Tails of Fairness in Assessment”. Email: mstancic@f.bg.ac.rs